

Відейко Марія Михайлівна
Київський університет імені Бориса Грінченка

Звіт **Про наукову діяльність Стипендиста**

Опис наукового проекту, який був реалізований під час отримання наукової стипендії:

1) Назва завдання:

Трипілля: місто і власники у XVI-XVII століттях: пошуки документальних свідчень

2) Мета:

Збір та систематизація історичних відомостей про місто Трипілля (Київська земля, Київське воєводство) у хронологічному інтервалі від 1500 по 1675 рік (документи про власників, пов'язані історичні події, економіка, побут).

Археологічні дослідження на території міста (нині села) Трипілля виявили культурні шари XVI-XVII століття, в тому числі залишки мурованого замку (фундаменти з каміння, кладка із цегли), сліди культових споруд, рештки житлових споруд, інтер'єрну кераміку, побутові речі. Все це свідчить про існування в цей період досить заможного міста з широкими культурними та економічними зв'язками.

Логічно припустити, що різноманітні аспекти міського життя мали знайти відображення у документах того часу. У нечислених історичних розвідках про Трипілля, найдавніші з яких сягають XIX ст.¹ вживано обмежене коло документальних свідчень, які стосуються переважно кінця XVI- переважно XVII ст. Враховуючи публікаційну активність стосовно документів того часу

---

1 Rulikowski E. Trypol // Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. Warszawa, 1892. T. XII.

виглядає доцільним пошук нових відомостей. Розпочати його слід з опрацювання публікацій, які доступні у бібліотеках або у цифровому вигляді. Наступним етапом має стати пошук архівних документів.

3) Опис виконаної роботи:

3.1. Вступні зауваження

Прибуття до Варшави — 3.01.2022, оформлення документів на отримання стипендії — 4-5.01.2022. Роботу розпочато 5.05.2022 з бібліотеки Варшавського університету за адресою вул. Добра 56/66.

Робота проводилася в умовах карантинних обмежень, що зумовило організацію та характер виконуваних робіт. Поточний регламент роботи архівних установ надавав можливість доступу в архів 2рази по 2 години одноразово на тиждень². У моєму розпорядженні було всього 18 робочих днів у січні. За таких обставин організувати плідну роботу в архіві не було можливо, то було прийняте рішення зосередитися на роботі в бібліотеці Варшавського університету. Для доступу до бібліотеки було придбано читацький квиток³, який надав можливість працювати лише залі вільного доступу та замовляти видання у читальний зал.

3.2. Основні напрямки роботи:

3.2.1. Робота в бібліотеці

Ця робота мала на меті *виявлення кола документів по темі проекту* та знайомство із науковими працями, присвяченими історичним подіям та особам, матеріальній культурі XVI-XVII століть.

Роботі з архівними документами мала передувати підготовча робота, яка полягала у знайомстві з дослідженнями польських істориків, насамперед з

---

² https://agad.gov.pl/?page_id=2476 – на умовах попереднього запису.

³ Читацький квиток № 13112083758ОВ, сплачено 20 (двадцять) злотих, скан читацького квитка та квитанції додаються до Звіту на с. 20.

останніх трьох десятиліть. Саме монографічні праці цього періоду (на відміну від періодичних видань) вибірково представлені навіть у найбільших бібліотеках в Україні та переважно відсутні у цифрових копіях. З іншого боку вони містять бібліографію по питанням, знайомство з якою відкриває шлях до подальших пошуків необхідної інформації. Виходячи з цих міркувань і було організовано пошукову роботу, під час якої переглянуто безпосередньо в бібліотеці близько 140 видань. Ті, у яких видалося виявити інформацію, яка має безпосереднє відношення або містить вказівки на подальший пошук архівних джерел та публікацій, включено у бібліографію, яка додана до цього звіту (розділ “Історія”).

Не менш важливим було ознайомлення з публікаціями, присвяченими матеріальній культурі та археологічним розкопкам пам’яток XVI-XVII ст. на території Польщі. Тут цікавими були як узагальнюючі праці, так і публікація результатів окремих досліджень, книги, присвячені ремеслам, окремим категоріям матеріальної культури (кераміка, скло, кахлі, взуття, одяг, тощо). Було опрацьовано близько 40 видань, виявлено ті, які можуть бути корисними при подальшій реалізації проекту, в тому числі при роботі із вже наявними знахідками відповідного періоду з Треполя.

3.2. 2. Знайомство з зразками архітектури та матеріальної культури XVI-XVII століть в музейних колекціях

Цей напрямок роботи над проектом був важливим з точки зору археологічної частини дослідження, у якому ключову роль відіграє безпосереднє, а не лише з публікацій, знайомство зі зразками споруд та речей. Практично ця робота є закріпленням навичок та використанням на практиці інформації, отриманої під час знайомства з літературою. Упродовж XVI-XVII століть архітектура Варшави та ремісничі вироби з столиці Речі Посполитої були своєрідними еталонами для багатьох, особливо — прикордонних регіонів великої держави. Наявність у Варшаві зразків архітектури того часу, великої

кількості виробів з кераміки, скла, тощо у музейних збірках надають унікальну можливість для фахівця ознайомитися з матеріальним світом того часу безпосередньо, що є, безумовно, важливим для подальшої плідної роботи.

Відвідано у Варшаві: Королівський Замок (Zamek Królewski w Warszawie), Музей Варшави (Muzeum Warszawy) та Національний музей у Варшаві (Muzeum Narodowe w Warszawie).

4) Опис найважливіших досягнень:

Загальні зауваження

Опис найважливіших досягнень систематизовано згідно визначених у дослідницькому проекті мети та завдань та зазначених вище основних напрямків роботи.

Упродовж 4 тижнів роботи у бібліотеці Варшавського університету вдалося переглянути понад 180 наукових публікацій, збірок документів з метою пошуку інформації (Бібліографія додається до Звіту стор. 16-20).

Під час роботи у бібліотеці зокрема вдалося встановити, що основний фонд дотичних до мого проекту документів, на які посилаються дослідники з обох країн зосереджений в архівах Києва і значна їх частина опублікована між 1859 — 1914 роками⁴.

Власне, вже було відстежено цю тенденцію раніше, при вивченні праці українських істориків. Зокрема публікації Н. Білоус, яка виявила у польських архівах грамоту про надання Треполю 1579 року магдебурзького права⁵. Обставини надання цієї грамоти у таборі під Великими Луками (тобто під час війни проти Московського царства) дозволяють припускати що ця грамота могла бути нагородою власникам міста за участь у бойових діях.

---

4 “Архив Юго-Западной России, издаваемый Комиссией для разбора древних актов, состоящей при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе” та “Архив Юго-Западной России”, публікації між 1859-1914 рр.

5 Наталія Білоус Містечко Трипілля та його власники Дідовичі-Трипольські у XVI – першій половині XVII ст.: невідомі сторінки історії. В: Краєзнавство, 2009, 2, 8-28.

Водночас були сподівання, що їх польські колеги оперують більш широким колом матеріалів з інших архівів. Ці сподівання поки що справдилися лише частково. При цьому переважно мова йде про опубліковані документи — листування та діаріуші, які походять в основному середини-другої половини XVII століття і майже не потрапили в поле зору дослідників з України⁶. Йдеться насамперед про листування гетьмана Радзивілла та діаріуш пов'язаний з київською компанією 1651 року, коли війська певний час оперували в районі Треполя. Виявлені публікації цих документів виглядають перспективними для подальшого опрацювання.

Подібні відомості є надзвичайно цінними, оскільки дають інформацію, яку практично неможливо отримати виключно через археологічні дослідження. Ця інформація буде використана при подальшій роботі з археологічними матеріалами з території Треполя. Вдалося намітити напрямки подальших пошуків необхідних документальних свідчень у архівах в Польщі та в Україні.

4.1.1. Збір та систематизація історичних відомостей про місто Трипілля (Київська земля, Київське воєводство) 1500 -1675 рік (документи про власників, пов'язані історичні події, економіка, побут, топографія міста).

Вдалося також встановити коло документальних джерел, у яких є згадки про місто Трипілля та його власників між 1500-1675 роками, а саме клану Дедьковичів-Трипільських, Анджея Зборовського та Максиміліана Бжозовського, широко використані у працях польських дослідників⁷. Вони

---

⁶ Наприклад: *Diariusz. Cz. 1, Lata 1656-1664* / Jan Antoni Chrapowicki ; oprac. i wstępem poprzedził Tadeusz Wasilewski. Warszawa : Pax, 1978; *Korespondencja wojskowa hetmana Janusza Radziwiłła w latach 1646-1655. Część 1, Diariusz kancelaryjny 1649-1653* / opracowanie Mirosław Nagielski, Konrad Bobiatyński, Przemysław Gawron, Krzysztof Kossarzecki, Piotr Kroll, Andrzej Adam Majewski, Dariusz Milewski. Warszawa : Neriton, 2019.

⁷ Henryk Litwin. *Napływ szlachty polskiej na Ukrainę 1569–1648*. Semper. 2000.; Witold Bobiński. *Województwo kijowskie w czasach Zygmunta III Wazy: studium osadnictwa i stosunków własności ziemskiej*. Warszawa. 2000; *Kronika polskich rodów szlacheckich Podola, Wołyńia i*

містять відомості про родинні зв'язки клану Дедьковичів-Трипільських, їх участь в історичних подіях⁸. Документи стосовно Максиміліана Бжозовського стосуються майнових справ та його державної служби. Документи стосовно Анджея Зборовського стосуються його військової служби та майнових справ⁹.

Цікавим було віднайдення слідів діяльності власників маєтностей після Андрусівської угоди 1687 року, через яку Треполь опинився на території, контрольованій Москвою. Зокрема це аспект боротьби за розподіл відшкодування власників, яке мало відбутися згідно цієї угоди, зокрема роль у цьому одного з Трепольських¹⁰. На підставі упорядкування, аналізу зібраних відомостей та їх співставлення вже з наявною інформацією планується підготовка наукової роботи.

Пошуки стосовно дотичних до Треполя історичних подій були зосереджені у двох напрямках: участь власників міста у походах Стефана Баторія та події 1648-1651 років. Переглянуто наукові роботи, присвячені подіям війни з Московським царством 1579-1582 роках, що дало змогу скласти уяву про склад війська, участь у ньому шляхти з Київського воєводства¹¹.

Наступний великий блок інформації пов'язаний з подіями після 1648 року, коли Подніпров'я став ареною військових дій, які тривали наступні кілька

Ukrainy : monografie i wzmianki. T. 1 / przez Kazimierza Pułaskiego. Warszawa : Wydaw. DiG, 2004 та інші.

8 Witold Bobiński. Województwo Kijowskie w czasach Zygmunta III Wazy : studium osadnictwa i stosunków własności ziemskiej / Warszawa : [s. n.], 2000; Napływ szlachty polskiej na Ukrainę 1569-1648. Semper. 2000; Pułaski, Kazimierz (1845-1926): Stosunki z Mendli-Girejem chanem Tatarów Perekopskich (1469-1515) : akta i listy;

9 Marek Wagner. Słownik biograficzny oficerów polskich drugiej połowy XVII wieku. T. 1 / Oświęcim : Wydawnictwo Napoleon V, 2013; J. Maroń, Kampania zadnieprzańska Jana Kazimierza 1663-1664, [w:] Od armii komputowej do narodowej (XVI-XX w.), red. Z. Karpus, W. Rezmer, Toruń 1998.

10 Michał Kulecki. Wygnańcy ze Wschodu : egzulanci w Rzeczypospolitej w ostatnich latach panowania Jana Kazimierza i za panowania Michała Korybuta Wiśniowieckiego / Warszawa : Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych : "DiG", 1997.

11 Henryk Wisner. Król i car : Rzeczpospolita i Moskwa w XVI i XVII wieku / Warszawa : "Książka i Wiedza", 1995; Jan Natanson-Leski. Dzieje granicy wschodniej Rzeczypospolitej. Cz. 1, Granica moskiewska w epoce jagiellońskiej / Lwów ; Warszawa : Książnica Polska Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych, 1922; Dariusz Kupisz. Psków 1581-1582 / Warszawa : Dom Wydawniczy Bellona, cop. 2006; Kupisz D., Połock 1579, Warszawa: Bellona, 2003.

десяти років. Це насамперед похід князя, польного гетьмана литовського Януша Радзивілла 1651 року¹². В переглянутих працях та публікаціях знайдено згадки про Трипілля та його власників, відомості про переправу через р. Дніпро, участь в подіях мешканців міста. Подальша робота з документами, на які посилаються автори досліджень, можливо дозволить виявити інші подробиці, які стосуються Треполя.

В зв'язку з цими працями було звернуто увагу на відомі рисунки Ван Вестерфельда, який супроводжував цей похід, а також його записи, у яких виявлено згадку про Треполь. Згадані рисунки цікаві ще й з тієї точки зору, що на одному з них зображено заплаву Дніпра біля Києва, яка подібна до Дніпровської заплави в районі Треполя. Таким чином є сенс використати це іконографічне джерело для відтворення давнього ландшафту річкового узбережжя в районі, який є предметом нашого дослідження.

Знайдено згадки про Треполь, пов'язані з задніпрянським походом короля Яна Казимира 1663-1664 років.¹³ Ці згадки стосуються обставин переправи через Дніпро, участі у подіях мешканців міста, деяких подробиць його топографії та описів місцевості. Було проглянуто публікації, відомості у яких проливають певне світло на події кінця 60-70 х років XVII ст., які в кінцевому результаті призвели до знищення міста у 1675 році¹⁴

---

12 Zdzisław Pieńkos. Kampania ukraińska 1651 roku : od Krasnego do Białej Cerkwi / Zabrze ; Tarnowskie Góry ; Połomia : Wydawnictwo Inforteditions, 2018. Korespondencja wojskowa hetmana Janusza Radziwiłła w latach 1646-1655. Część 1, Diariusz kancelaryjny 1649-1653 / opracowanie Mirosław Nagielski, Konrad Bobiatyński, Przemysław Gawron, Krzysztof Kossarzecki, Piotr Kroll, Andrzej Adam Majewski, Dariusz Milewski. Warszawa : Neriton, 2019; Henryk Wisner. Janusz Radziwiłł 1612-1655: wojewoda wileński, hetman wielki litewski / Warszawa : Wydawnictwo Mada, 2000.

13 J. Maroń, Kampania zadnieprzańska Jana Kazimierza 1663-1664, [w:] Od armii komputowej do narodowej (XVI-XX w.), red. Z. Karpus, W. Rezmer, Toruń 1998; Diariusz. Cz. 1, Lata 1656-1664 / Jan Antoni Chrapowicki ; oprac. i wstępem poprzedził Tadeusz Wasilewski. Warszawa : Pax, 1978.

14 Pamiętnik dzieje Polski zawierający (1648-1679) / Mikołaj Jemiołowski ; oprac. Jan Dziegielewski. Warszawa : Wydaw. DiG, 2000; Michał Krajewsky Historia Stefana na Czarnocy Czarnieckiego, wojewody kijowskiego, hetmana polnego koronnego / przez. W Krakowie : nakład Wydawnictwa Biblioteki Polskiej, 1859 та інші.

Зміст вже виявлених та опублікованих раніше документів є важливим для встановлення розмірів міста у різні періоди, характеру його забудови, кількості жителів (а відповідно — садиб, їх забудови), різних аспектів економічного життя (місцеве виробництво, торгівля, сплата податків). У документах які стосуються оподаткування та купівлі-продажу маєностей міститься відомості стосовно кількості будівель в місті у різні періоди. Крім того певний інтерес становлять відомості стосовно грошової оцінки маєностей в зв'язку з відшкодуванням збитків власникам згідно Андрусівської угоди 1667 року.

4.1.2. Топографія міста на іконографічних джерелах

По цьому питанню суттєвих подробиць у віднайдених документах виявити не вдалося. Більш плідними виявилися пошуки іконографічних матеріалів — мап та рисунків. Завдяки доступу до цифрових бібліотек було зібрано цифрові копії близько 20 мап XVI-XVIII ст., на яких позначено місто Треполь-Трипілля, а також низку іконографічних матеріалів цього часу. Це відкриває можливості для вивчення динаміки історичної топографії міста, планувати пошуки укріплень та позначених на мапах споруд. Зокрема це питання розташування міста стосовно ріки Дніпро, локалізації мосту через р.Красну, вірогідне розташування та характер оборонних споруд упродовж XVI-XVIII ст. (рис. 1, - 1, 2). Зокрема на деяких мапах позначено не лише міські укріплення, але і замок саме в тому місці, де виявлено рештки фундаментів що дозволяє із впевненістю пов'язувати їх саме із цією спорудою (рис.2). Додаткові аргументи для локалізації замку дає інший іконографічний матеріал, а саме рисунок з останньої чверті XVIII ст. (рис.2).

1

2

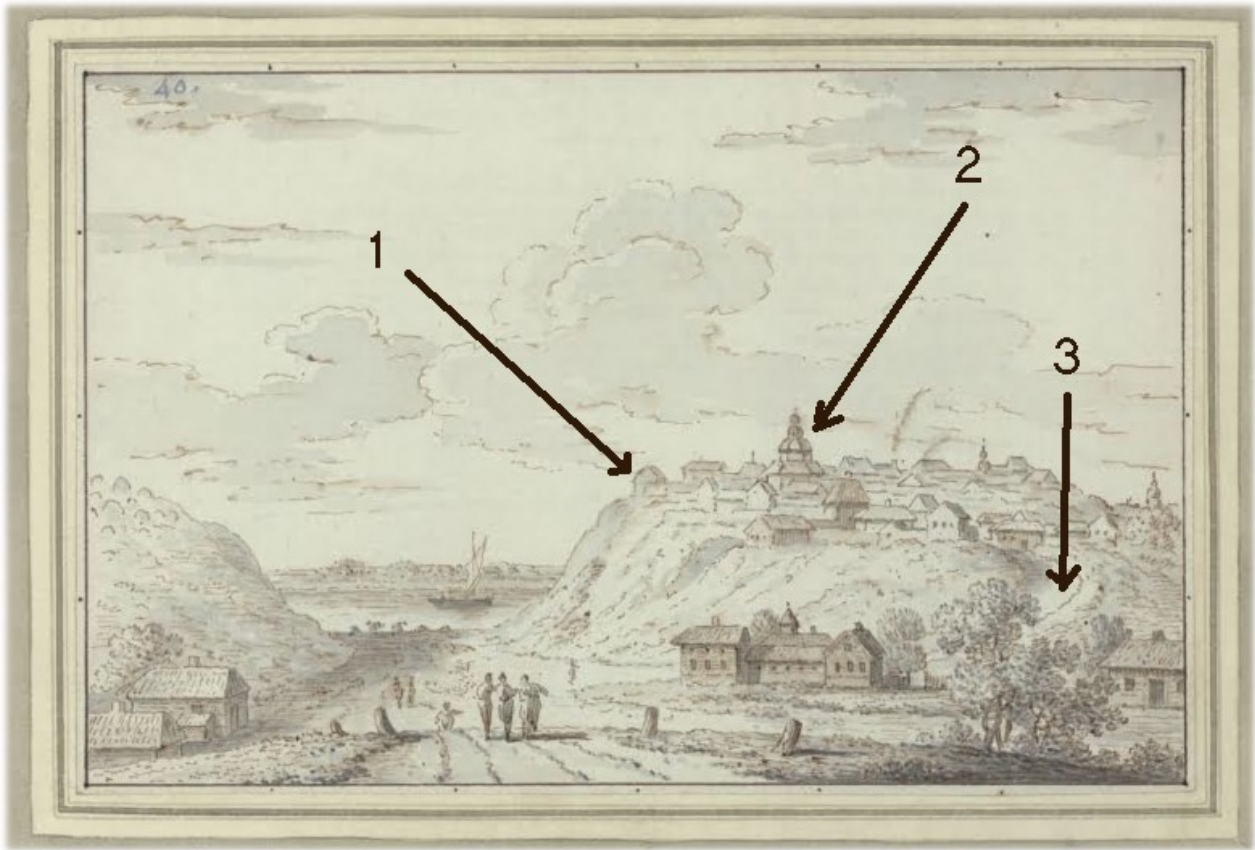
Рис. 1. Зображення міста Треполя на мапах XVI-XVII ст. На позиції 2 позначено замок у північній частині міста

Важливу інформацію надало знайомство з публікацією відомих малюнків Мюнца¹⁵, яка, окрім власне давно відомих малюнків з його альбому містить ще і переклад його щоденника під час поїздки по Україні 1781 року. Щоденник цей містить опис місцевості, де розташоване місто, що є дуже цінним, оскільки таких описів поки що відомо лише кілька.

Хоча цей малюнок відносяться до кінця XVIII ст., на ньому зображено споруди, про існування яких відомо з описів XVII ст. Це дає змогу точно встановити розташування церкви (рис.2, - 2) та руїн замку Трипільських (побудованого у XVI ст.) на краю гори ліворуч від церкви. Саме там нещодавно було виявлено фундаменти мурованої вежі, рештки якої зображено на рисунку (рис. 2, - 1). Також зображено дорогу, яка веде у верхню частину міста (рис.2, - 3). У поєднанні з раніше відомими зображеннями Треполя на мапах XVII ст.¹⁶ це доповнює іконографічні матеріали по цьому об'єкту, локалізація та архітектура якого нині є предметом дискусій між археологами та істориками (стаття Н. Білоус).

15 Jana Henryka Müntza podróże malownicze po Polsce i Ukrainie (1781-1783) : album ze zbiorów Gabinetu Rycin BUW / oprac. Elżbieta Budzińska; [tł. tekstów fr. Henryka Martyniakowa]. Warszawa : Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 1982.

16 Наталія Білоус Містечко Трипілья та його власники Дідовичі-Трипольські у XVI – першій половині XVII ст.: невідомі сторінки історії. В: Краєзнавство, 2009, 2, рис.7.

Рис. 2. Трипілля на рисунку Яна Генрика Мюнца з альбому 1781 року. Цифрами позначені: місце розташування замку; 2 — церква на головній площі; 3 — в'їзд до верхньої частини міста.

Ці зображення також можливо пов'язати з існуючою сіткою вулиць, що відкриває перспективу відтворення планування середньовічного міста в цілому. Узагальненню зазначеного вище матеріалу та його співставленню з вже наявними археологічними відомостями планується присвятити окреме наукове дослідження.

4.1.3. Археологічні джерела по матеріальній культурі XVI-XVII століть в наукових публікаціях

Було переглянуто понад 40 публікацій, переважно монографій, присвячених матеріальній культурі, у яких широко використано знахідки та інформацію, здобуту під час археологічних досліджень.

Важливим виявилось знайомство з узагальнюючими працями по археології XV-XVII ст., так званій “пізньосередньовічній археології”, оскільки цей напрямок досліджень у Польщі має значно довшу історію, ніж в Україні. Тому знайомство з підручниками¹⁷ та монументальними виданнями¹⁸ попри їх давній час виходу в світ мало значення для знайомства з методологією наукових досліджень та основним масивом археологічних джерел.

Крім того нас цікавила інформація про міську та сільську забудову, архітектуру власницьких замків та міст цього періоду¹⁹. Як стало зрозуміло з публікацій, у польських археологів є унікальний досвід масштабних розкопок різноманітних об’єктів XVI-XVII століть як на території міст, так і у сільській місцевості, який може стати в пригоді при організації, проведенні та інтерпретації результатів подібних досліджень в Україні.

Увагу привернули описи об’єктів, які часто згадувані у писемних джерелах при тому, що подробиці стосовно їх облаштування, інтер’єрів, обладнання тощо не завжди доступні — це корчми та заїзди²⁰. Інформація цінна тим, що на рівні археології ця тема майже не розроблена.

Основною та найбільш масовою категорією знахідок під час археологічних розкопок є керамічні вироби, насамперед посуд. Він важливий

---

17 Wstęp do archeologii historycznej w Polsce / Leszek Kajzer. Łódź : Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 1996.

18 Historia kultury materialnej Polski w zarysie, tom II od XIII do XV wieku, red. A. Płachcińska-Rutkowska, Wrocław-Warszawa-Kraków 1978; Historia kultury materialnej Polski w zarysie : opracowanie zbiorowe. T. 3, Od XVI do połowy XVII w. / pod red. Witolda Hensla i Jana Pazdura ; [t. 3] pod red. Antoniny Keckowej i Danuty Molendy. Wrocław: Zakł. Nar. im. Ossolińskich, 1978.

19 Krzysztof Fokt. Późnośredniowieczne osadnictwo wiejskie na Dolnym Śląsku w świetle badań archeologicznych . Kraków : Księgarnia Akademicka, 2012; Sandomierz : badania 1969-1973 : praca zbiorowa. [T. 1] / pod red. Stanisława Tabaczyńskiego. Warszawa : IAI PAN, 1993; Badania archeologiczno-architektoniczne północnej pierzei Placu Teatralnego w Warszawie [w] latach 1995-1997 = Archaeological and architectonic investigations of the northern frontage of Theatre Square, Warsaw in 1995-1997 / [red. Włodzimierz Pela ; tł. Paul Barford]. Warszawa : Muzeum Historyczne m. st. Warszawy, 2013; Między miastem a dworem : badania archeologiczne placu Zamkowego w Warszawie w latach 1977-1983 = Between the town and the court : archaeological excavations at the Castle square in Warsaw in 1977-1983. Cz. 2 / redakcja Zbigniew Polak, Katarzyna Meyza ; tłumaczenie: Klaudyna Michałowicz, Julita Mastalerz. Warszawa : Muzeum Warszawy, 2017.

20 T. Chrzanowski, Karczmy i zajazdy polskie, Warszawa 1958; B. Baranowski, Polska karczma: restauracja, kawiarnia, Wrocław 1979.

для датування, реконструкції господарської та виробничої діяльності, торговельних зв'язків. Тому на знайомство з цими публікаціями було звернуто основну увагу. Важливо, що у польській археологічній історіографії з цього питання широко представлені як узагальнюючі праці ²¹, так і регіональні²², а також на рівні окремих комплексів.

Серед знахідок у Треполі є багато пічних кахлів, переважно фрагментованих. Для їх успішної атрибуції, датування та реконструкції знайомство з працями по матеріалам з території Польщі, які широко представлені серед наукових видань на тематику середньовічної археології ²³.

Досить повно розроблена у польській археології пізнього середньовіччя така категорія знахідок, як вироби зі скла²⁴. Представлено чудові колекції, в тому числі з розкопок міст. Це дає змогу скласти уяву про асортимент виробів та проводити ідентифікацію знахідок, які під час розкопок виявляють у дуже фрагментованому стані, який перешкоджає надійній ідентифікації.

Не менш складною є проблема ідентифікації виробів з металу та інших речей цього періоду, навіть відомих за писемними джерелами, тому будь-які публікації на цю тему можуть стати в пригоді²⁵. Зокрема, значний інтерес

---

21 Jerzy Kruppé *Garncarstwo późnośredniowieczne w Polsce. Cz. 1-2* / Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1981;

22 Jerzy Kruppé *Garncarstwo warszawskie w wiekach XIV i XV*. Instytut Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk. Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1967; *Naczynia białe w Polsce południowej i środkowej : wstęp do problematyki badawczej : materiały z konferencji zorganizowanej w Łagowie w dniu 6. maja 2005 roku / pod red. Andrzeja Buko i Leszka Kajzera ; Urząd Gminy w Łagowie, woj. świętokrzyskie, Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków w Warszawie, Regionalny Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków w Kielcach. Kielce : "Mediateka", 2005; *Ceramika zdobiona XVI - XVII w.: materiały do wystawy "Rzeczy codzienne z wykopalisk zamkowych i staromiejskich" / [red. Katarzyna Meyza]; Muzeum Historyczne m.st. Warszawy. Dział Archeologiczny. DK4625 .Z76 1994 t.2**

23 Maria Dąbrowska *Kafle i piece kaflowe w Polsce do końca XVIII wieku /*. Wrocław [etc.] : Zakład Narodowy im. Ossolińskich - Wydawnictwo, 1987; Maria Żemigała *Ogrzewanie piecowe na zamku w Bolesławcu nad Prosną XIV-XVII w. /*. Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1987;

24 Andrzej Wyrobisz *Szkło w Polsce od XIV do XVII wieku*. Polska Akademia Nauk. Instytut Historii Kultury Materialnej. Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich Wydaw. PAN, 1968; Sławomir Ciepiał *Szkło osiemnastowieczne starej Warszawy /* Wrocław : Zakł. Nar. im. Ossolińskich, 1978. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1977;

25 Danuta Molenda, Elżbieta Balcerzak *Metale nieżelazne na ziemiach polskich od XIV do XVIII*

становлять праці з історії взуття, що ґрунтуються на археологічних знахідках²⁶. Враховуючи поширеність шевського ремесла саме в містах знання цих матеріалів є важливим.

Хоча під час розкопок знахідки предметів озброєння не є досить частими, знання про холодну та вогнепальну зброю теж необхідні. Враховуючи високу репутацію польської школи зброезнавства, було залучено кілька фундаментальних праць для періоду, який нас цікавить²⁷. Цікавим є також і виробничий аспект, ціни на вироби²⁸, тобто відомості, які можуть бути корисними як у історико-археологічному, так і джерелознавчому дослідженні.

Завдяки знайомству із зазначеними вище публікаціями було зібрано цінну інформацію стосовно археологічних комплексів та знахідок цього періоду, які походять з міст різних розмірів, замків, сільських поселень. Це дасть змогу краще планувати та проводити археологічні розкопки в Трипіллі, інтерпретувати їх результати та опрацьовувати археологічні знахідки.

4.2. Знайомство з зразками матеріальної культури XVI-XVII століть в музейних колекціях

Ознайомлення з архітектурою та інтер'єрами Королівського Замку (Zamek Królewski w Warszawie) було важливим для розуміння особливостей спорудження та функціонування замкових споруд. Цей об'єкт є цікавим також і з тієї позиції, що був відновлений з руїн на документальній основі. При

---

wieku : (zastosowanie i wyroby) / Polska Akademia Nauk. Instytut Historii Kultury Materialnej. Wrocław [i pozostałe] : Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1987.

26 Karolina Blusiewicz Obuwie warszawskie z XIV-XVIII wieku : ze zbiorów archeologicznych Muzeum Historycznego m. st. Warszawy = Warsaw footwear in the 14th-18th century : from the archaeological collection in the Historical Museum of the city of Warsaw /. Warszawa : Muzeum Historyczne m. st. Warszawy, 2009.

27 Jan Szymczak Początki broni palnej w Polsce : (1383-1533) /. Łódź : Wydaw. Uniwersytetu Łódzkiego, 2004;

28 Ubrojenie w Polsce średniowiecznej 1450-1500 / pod red. Andrzeja Nowakowskiego. Toruń : Wydaw. Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2003.

реконструкції Королівського замку у Варшаві поряд з документальними та іконографічними джерелами було взято до уваги і археологічні, а також проводилися відповідні дослідження.

Цей досвід є цікавим з методологічної точки зору поєднання різних джерел для реконструкції втрачених об'єктів з використанням міждисциплінарного підходу. Набуті знання та подібну методику можливо використати при розкопках замку в Трипільлі та його науковій реконструкції, адже там доступні так само іконографічні, документальні та археологічні джерела.

Знайомство з зібраннями Музею Варшави надало можливість оглянути оригінальні зразки матеріальної культури XVI-XVII століть — будівельні матеріали (особливо-колекцію кахлів), керамічних виробів, виробів зі скла, металу. Таке знайомство дуже важливе для фахової роботи з аналогічними археологічними знахідками. Знайомство з оригінальними речами є важливим доповненням до вивчення їх публікацій у бібліотеці.

Набуті знання можливо використати при роботі зі знахідками, вже зробленими у Трипільлі. Особливий інтерес становитиме ідентифікація імпортованих виробів, що дозволить прослідкувати торговельні зв'язки, оцінити рівень заможності мешканців міста та його власників.

Висновки:

Пошук документальних свідчень, які стосуються міста Трипільля в цілому слід вважати успішним. Вдалося виявити низку фактів, описів які ще не були використані у працях, присвячених історії цього міста²⁹. Проблема, на наш погляд, полягає в тому, що історичні дослідження, у яких використано ці матеріали — незалежно від часу їх написання, мали мету відтворення

---

29 Юрій Домотенко Преславне містечко Трипільля на Київщині. Київ, 2006; Наталія Білоус Містечко Трипільля та його власники Дідовичі-Трипольські у XVI – першій половині XVII ст.: невідомі сторінки історії. В: Краєзнавство, 2009, 2, 8-28; Михайло Відейко. Катерина Буренко Трипільля в течії віків. Київ, 2012;

історичної картини в цілому³⁰, в той час як історія конкретного населеного пункту не входила до кола дослідницьких завдань. З цього випливає та обставина, що вже навіть давно відомі документальні джерела мають бути заново переглянуті для пошуку інформації, яка не становила жодного інтересу для узагальнювальних досліджень, але має вагу для регіональних студій. Цей висновок також визначає напрям подальшої дослідницької роботи.

Знайомство з дослідженнями та публікаціями документів підтвердило плідність міждисциплінарного підходу до вивчення історичної топографії міста Треполя, у якому свою роль мають відіграти і археологічні джерела. Для результативної роботи з цими джерелами проведено необхідну роботу по знайомству з публікаціями, присвяченими матеріальній культурі XV-XVII ст., а також з музейними збірками, у яких відповідні предмети представлені. Це створює більш надійну базу для роботи як з наявними знахідками, так і тими, що можуть бути зроблені в майбутньому. Зокрема, перспективною видається тема вивчення економічних зв'язків з врахуванням археологічних джерел.

Виконання поставлених перед проектом завдань дає змогу планувати та проводити наступні наукові дослідження, в тому числі пошуки документальних свідчень у архівах та польові археологічні дослідження в Трипіллі.

Марія Відейко
(підпис Стипендиста)

30 січня 2022 року
Варшава

---

30 Наприклад: Клепатский П.Г. Очерки по истории Киевской земли. - Одесса, 1912. - Т.1; Witold Bobiński. Województwo Kijowskie w czasach Zygmunta III Wazy : studium osadnictwa i stosunków własności ziemskiej / Warszawa, 2000.

Бібліографія

1. Reformy wojskowe i organizacja siły zbrojnej za Kazimierza Wielkiego / Zdzisław Kaczmarczyk i Stefan Weyman; Biuro Historyczne Wojska Polskiego. Warszawa : Wydaw. MON, 1958.
2. Biskup, Marian Wojna trzynastoletnia I powrót Polski nad Bałtyk w XV wieku Kraków: Krajowa Agencja Wydawnicza, 1990.
3. Jarosław Nikodem. Polska I Litwa wobec husyckich Czech w latach 1420-1433: studium o polityce dynastycznej Władysława Jagiełły I Witolda Kiejstutowicza / . Tytuł Polska studium o polityce dynastycznej Władysława Jagiełły I Witolda Kiejstutowicza. Poznań: Instytut Historii UAM, 2004.
3. Henryk Łowmiański Zaludnienie Państwa Litewskiego w wieku XVI : zaludnienie w roku 1528 / ; do dr. przygot. Artur Kijas i Krzysztof Pietkiewicz. Poznań : Wydaw. Poznańskie, 1998.
4. Witold Bobiński. Województwo Kijowskie w czasach Zygmunta III Wazy : studium osadnictwa i stosunków własności ziemskiej / Warszawa : [s. n.], 2000.
5. Michał Kulecki. Wygnańcy ze Wschodu : egzulanci w Rzeczypospolitej w ostatnich latach panowania Jana Kazimierza i za panowania Michała Korybuta Wiśniowieckiego / Warszawa : Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych : "DiG", 1997.
6. Henryk Litwin. Napływ szlachty polskiej na Ukrainę 1569-1648. Semper. 2000. ISBN 83-86951-67-2
7. The Spatial Structure of the Kiev Voivodeship and its Impact on the Political and Social Life of the Gentry in 1569–1648. Struktura przestrzenna województwa kijowskiego i jej wpływ na życie polityczne i społeczne szlachty w latach 1569–1648.
8. Kronika polskich rodów szlacheckich Podola, Wołynia i Ukrainy : monografie i wzmianki. T. 1 / przez Kazimierza Pułaskiego. Warszawa : Wydaw. DiG, [2004].
9. Kronika polskich rodów szlacheckich Podola, Wołynia i Ukrainy : monografie i wzmianki. T. 2 / przez Kazimierza Pułaskiego ; wstęp, oprac. tekstu, przypisów oraz indeksu Tadeusz Epsztein i Sławomir Górczyński. Warszawa : DiG, 2004.
10. Pułaski, Kazimierz (1845-1926): Stosunki z Mendli-Girejem chanem Tatarów Perekopskich (1469-1515) : akta i listy
11. Tadeusz Wasilewski: Jan Kazimierz. Warszawa: 1985.
12. Michał Krajewsky Historia Stefana na Czarncy Czarnieckiego, wojewody kijowskiego, hetmana polnego koronnego / przez. W Krakowie : nakład Wydawnictwa Biblioteki Polskiej, 1859.
14. Herbarz polski podług Niesieckiego treściwie ułożony i wypisami z późniejszych autorów, z różnych akt grodzkich i ziemskich, z ksiąg i akt kościelnych oraz z dokumentów rodzinnych

- powiększony i wydany. T. 1 / przez K. Łodzia-Czarneckiego. Gniezno : nakładem autora, 1875-1881.
15. Herbarz polski podług Niesieckiego treściwie ułożony i wypisami z późniejszych autorów, z różnych akt grodzkich i ziemskich, z ksiąg i akt kościelnych oraz z dokumentów familijnych powiększony i wydany. T. 2 / przez K. Łodzia-Czarneckiego. Gniezno : nakładem autora, 1881-1882.
16. J. Maroń, Kampania zadnieprzańska Jana Kazimierza 1663-1664, [w:] *Od armii komputowej do narodowej (XVI-XX w.)*, red. Z. Karpus, W. Rezmer, Toruń 1998
17. *Od armii komputowej do narodowej (XVI-XX w.)* : [materiały z konferencji naukowej "Od armii komputowej do narodowej (XVI-XX w.)", Toruń, 26-27 października 1995 r.] / pod red. Zbigniewa Karpusa, Waldemara Rezmera. Toruń : Wydaw. UMK, 1998.
18. Władysław Andrzej Serczyk *Na płonącej Ukrainie : dzieje Kozaczyzny 1648-1651* /. Warszawa : Książka i Wiedza, 1998.
19. Zdzisław Pieńkos. *Kampania ukraińska 1651 roku : od Krasnego do Białej Cerkwi / Zabrze ; Tarnowskie Góry ; Połomia : Wydawnictwo Inforteditions, 2018.*
21. Diariusz. Cz. 1, Lata 1656-1664 / Jan Antoni Chrapowicki ; oprac. i wstępem poprzedził Tadeusz Wasilewski. Warszawa : Pax, 1978.
22. *Pamiętnik dzieje Polski zawierający (1648-1679)* / Mikołaj Jemiołowski ; oprac. Jan Dziegielewski. Warszawa : Wydaw. DiG, 2000.
23. Dariusz Kupisz. *Psków 1581-1582* / Warszawa : Dom Wydawniczy Bellona, cop. 2006.
24. Kupisz D., *Połock 1579*, Warszawa: Bellona, 2003.
25. Henryk Wisner. *Król i car : Rzeczpospolita i Moskwa w XVI i XVII wieku* / Warszawa : "Książka i Wiedza", 1995.
26. Jan Natanson-Leski. *Epoka Stefana Batorego w dziejach granicy wschodniej Rzeczypospolitej / XVI, 166 s., [1] k. map złoż. ; 24 cm.*
27. Jan Natanson-Leski. *Dzieje granicy wschodniej Rzeczypospolitej. Cz. 1, Granica moskiewska w epoce jagiellońskiej / Lwów ; Warszawa : Książnica Polska Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych, 1922.*
28. *Patron i dwór : magnateria Rzeczypospolitej w XVI-XVIII wieku* / pod red. Ewy Dubas-Urwanowicz i Jerzego Urwanowicza ; Ośrodek Badań Europy Środkowo-Wschodniej. Zakład Historii Nowożytnej Instytutu Historii Uniwersytetu w Białymstoku. Warszawa : Wydawnictwo DiG, 2006.
29. Henryk Litwin *Zjednoczenie narodów cnych: polskiego, litewskiego, ruskiego : Wołyń i Kijowszczyzna w Unii Lubelskiej* /. Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, copyright 2019.
30. Witold Bobiński. *Województwo Kijowskie w czasach Zygmunta III Wazy : studium osadnictwa i stosunków własności ziemskiej* / Warszawa : [s. n.], 2000.
30. Marek Wagner. *Słownik biograficzny oficerów polskich drugiej połowy XVII wieku. T. 1 / Oświęcim : Wydawnictwo Napoleon V, 2013.*
31. Leszek Kajzer *Dwory w Polsce : od średniowiecza do współczesności* /. Warszawa : Wydawnictwo DiG, 2010.
34. Mirosława Gajewska [et al.] *Dom i mieszkanie w Polsce : (druga połowa XVII-XIX w.) / ; Polska Akademia Nauk. Instytut Historii Kultury Materialnej. Wrocław [etc.] : Zakład Narodowy im. Ossolińskich Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1975.*

35. Janusz Kaczmarczyk Rzeczpospolita Trojga Narodów : mit czy rzeczywistość : uroda hadziacka - teoria i praktyka /. Kraków : Księgarnia Akademicka, 2007.
36. Korespondencja wojskowa hetmana Janusza Radziwiłła w latach 1646-1655. Część 1, Diariusz kancelaryjny 1649-1653 / opracowanie Mirosław Nagielski, Konrad Bobiatyński, Przemysław Gawron, Krzysztof Kossarzecki, Piotr Kroll, Andrzej Adam Majewski, Dariusz Milewski. Warszawa : Neriton, 2019.
37. Tadeusz Korzon Dzieje wojen i wojskowości w Polsce : epoka przedrozbiorowa. T. 2 / ; z il. wykonanymi podług pomników przez Bronisława Gembarzewskiego. Poznań : "Kurpisz", 2003.
38. Henryk Wisner. Janusz Radziwiłł 1612-1655: wojewoda wileński, hetman wielki litewski / Warszawa : Wydawnictwo Mada, 2000.
39. Tomasz Opas Własność w miastach prywatnych w dawnej Polsce (XVII-XVIII w.) / ; Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej. Filia w Rzeszowie. Rzeszów : [s.n.], 1975.
40. Jana Henryka Müntza podróże malownicze po Polsce i Ukrainie (1781-1783) : album ze zbiorów Gabinetu Rycin BUW / oprac. Elżbieta Budzińska; [tł. tekstów fr. Henryka Martyniakowa]. Warszawa : Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 1982.

Археология

1. Historia kultury materialnej Polski w zarysie, tom II od XIII do XV wieku, red. A. Płachcińska-Rutkowska, Wrocław-Warszawa-Kraków 1978.
2. Historia kultury materialnej Polski w zarysie : opracowanie zbiorowe. T. 3, Od XVI do połowy XVII w. / pod red. Witolda Hensla i Jana Pazdura ; [t. 3] pod red. Antoniny Keckowej i Danuty Molendy. Wrocław: Zakł. Nar. im. Ossolińskich, 1978.
3. Karolina Blusiewicz Obuwie warszawskie z XIV-XVIII wieku : ze zbiorów archeologicznych Muzeum Historycznego m. st. Warszawy = Warsaw footwear in the 14th-18th century : from the archaeological collection in the Historical Museum of the city of Warsaw /. Warszawa : Muzeum Historyczne m. st. Warszawy, 2009.
4. Ceramika zdobiona XVI - XVII w.: materiały do wystawy "Rzeczy codzienne z wykopalisk zamkowych i staromiejskich" / [red. Katarzyna Meyza]; Muzeum Historyczne m.st. Warszawy. Dział Archeologiczny. DK4625 .Z76 1994 t.2
5. Sławomir Ciepiał Szkló osiemnastowieczne starej Warszawy / Wrocław : Zakł. Nar. im. Ossolińskich, 1978. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1977.
6. Danuta Molenda, Elżbieta Balcerzak Metale nieżelazne na ziemiach polskich od XIV do XVIII wieku : (zastosowanie i wyroby) / Polska Akademia Nauk. Instytut Historii Kultury Materialnej. Wrocław [i pozostałe] : Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1987.

7. Maria Dąbrowska Kafle i piece kafłowe w Polsce do końca XVIII wieku /. Wrocław [etc.] : Zakład Narodowy im. Ossolińskich - Wydawnictwo, 1987.
8. Maria Żemigała Ogrzewanie piecowe na zamku w Bolesławcu nad Prosną XIV-XVII w. /. Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1987.
9. Wstęp do archeologii historycznej w Polsce / Leszek Kajzer. Łódź : Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 1996.
10. Krzysztof Fokt. Późnośredniowieczne osadnictwo wiejskie na Dolnym Śląsku w świetle badań archeologicznych . Kraków : Księgarnia Akademicka, 2012.
11. Jan Szymczak Początki broni palnej w Polsce : (1383-1533) /. Łódź : Wydaw. Uniwersytetu Łódzkiego, 2004.
12. Uzbrojenie w Polsce średniowiecznej 1450-1500 / pod red. Andrzeja Nowakowskiego. Toruń : Wydaw. Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2003.
13. Dariusz Poliński Źródła archeologiczne do studiów nad późnośredniowiecznym osadnictwem wiejskim w ziemi chełmińskiej = Archäologische Quellen zu Studien über die spätmittelalterliche Dorfbesiedlung im Kulmerland /. Toruń : Wydaw. UMK, 2001.
14. Nie tylko archeologia : księga poświęcona pamięci Eugeniusza "Gwidona" Wilgockiego / pod red. Eugeniusza Cnotliwego [et al.]. Szczecin : Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich. Oddział : Muzeum Narodowe, 2006.
15. Andrzej Wyrobisz Szkło w Polsce od XIV do XVII wieku. Polska Akademia Nauk. Instytut Historii Kultury Materialnej. Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich Wydaw. PAN, 1968.
16. B. Baranowski, Polska karczma: restauracja, kawiarnia, Wrocław 1979.
17. T. Chrzanowski, Karczmy i zajazdy polskie, Warszawa 1958.
18. Sandomierz : badania 1969-1973 : praca zbiorowa. [T. 1] / pod red. Stanisława Tabaczyńskiego. Warszawa : IAI PAN, 1993.
19. Jerzy Kruppé Garncarstwo późnośredniowieczne w Polsce. Cz. 1-2 /.Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1981.
20. Badania archeologiczno-architektoniczne północnej pierzei Placu Teatralnego w Warszawie [w] latach 1995-1997 = Archaeological and architectonic investigations of the northern frontage of Theatre Square, Warsaw in 1995-1997 / [red. Włodzimierz Pela ; tł. Paul Barford].Warszawa : Muzeum Historyczne m. st. Warszawy, 2013.
22. Między miastem a dworem : badania archeologiczne placu Zamkowego w Warszawie w latach 1977-1983 = Between the town and the court : archaeological excavations at the Castle square in Warsaw in 1977-1983. Cz. 2 / redakcja Zbigniew Polak, Katarzyna Meyza ; tłumaczenie: Klaudyna Michałowicz, Julita Mastalerz. Warszawa : Muzeum Warszawy, 2017.

23. Jerzy Kruppé Garncarstwo warszawskie w wiekach XIV i XV. Instytut Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk. Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich,1967.

24. Naczynia białe w Polsce południowej i środkowej : wstęp do problematyki badawczej : materiały z konferencji zorganizowanej w Łagowie w dniu 6. maja 2005 roku / pod red. Andrzeja Buko i Leszka Kajzera ; Urząd Gminy w Łagowie, woj. świętokrzyskie, Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków w Warszawie, Regionalny Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków w Kielcach. Kielce : "Mediateka", 2005.

25. Jerzy Kruppé Garncarstwo późnośredniowieczne w Polsce. Cz. 1-2 /. Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich,1981.

1

2